

Obrana Podkarpatské Rusi

RADAN LÁŠEK

Kromě sedmdesátého výročí okupace Čech a Moravy německým wehrmachtem si připomínáme i zabrání Podkarpatské Rusi armádou horthyovského Maďarska. Evakuaci představitelů čsl. státního aparátu i jejich rodin z Podkarpatska provázely několikadenní ústupové boje jednotek Stráže obrany státu¹ a pravidelné čsl. armády s maďarskou přesilou. Protože k obnově Československé republiky v předmnichovských hranicích již nikdy nedošlo a její východní výspa připadla Sovětskému svazu, byly tehdejší události desítky let tabuizovány.

POHRANIČNÍ VÁLKA

Již při začlenění do Československé republiky byla Podkarpatsku přislíbena autonomie, která se však z různých důvodů odkládala. K jejímu prosazení nakonec došlo až na podzim 1938. Když byla po Mnichovské konferenci ČSR nucena odstoupit pohraniční kraje s převahou německého obyvatelstva, vznesla v říjnu 1938 zároveň maďarská vláda požadavek na odstoupení jižního Slovenska a Podkarpatska. Současně Maďarsko, v čele s říšským správcem, admirálem Horthym, zahájilo proti svému severnímu sousedovi nevyhlášenou pohraniční válku formou vysílání záškodníků z polovojenské organizace Szabadcsapatok na podkarpatské

území. K likvidaci největších diverzních jednotek Szabadcsapatok, čítajících stovky mužů, musela čsl. armáda 14. října 1938 použít v okolí Berehova i tanky a letectvo.

Také beckovské Polsko, usilující o společnou hranici s Maďarskem, zahájilo přes karpatské hřebeny podobnou ofenzivu. Diverzní skupiny, tvořené Poláky z Těšínska a dobrovolníky Střeleckého svazu ze Lvova a Przemyslu, napadaly četnické stanice a ničily důležité mosty v horských údolích.²

Čsl. velení reagovalo na tyto útoky převelením vojenských posilových jednotek a četnických soustředěných oddílů z historických zemí. V okresech Mukačevo, Berehovo

a Sevluš bylo vyhlášeno stanné právo – popravky teroristů, dopadených se zbraní v ruce, zde byly na rozdíl od historických zemí bez milosti vykonávány.³

Na pozadí této pohraniční války proběhlo 2. listopadu 1938 ve Vídni arbitrážní řízení na úrovni ministrů zahraničí Německa, Itálie, Maďarska a ČSR. Jako pozorovatelé se zúčastnili i předsedové slovenské a podkarpatské autonomní vlády Jozef Tiso a Augustin Vološin. Výsledkem arbitráže byly územní ústupky, kterými získalo Maďarsko 10 307 km² slovenského území a 1523 km² podkarpatského území; zábor byl proveden ve dnech od 5. do 10. listopadu 1938. Řada oblastí nebyla zabírána z důvo-

- 1 Stráž obrany státu (na východě republiky označovaná jako StOS) byla bezpečnostní složkou, formovanou od podzimu 1936 na základě vládního nařízení č. 270/1936 Sb z. a n. Za mužstvo Stráže byli určováni příslušníci rezortního četnictva, finanční stráže, státní policie a vojenští záložníci s trvalým bydlištěm v blízkosti předpokládaného nasazení. V mírové době jednotky Stráže fungovaly jen rámcově, mužstvo konalo běžnou rezortní službu a bylo povoláváno na doplňovací střelecký, taktický a ženijní výcvik. Při ohrožení bezpečnosti ČSR byly jednotky Stráže schopné během několika hodin uzavřít hranice po celém obvodu republiky, zatarasit komunikace a zahájit boj na zdrženou, který měl umožnit mobilizaci hlavních čsl. sil. Celkem bylo zformováno 30 příhraničních praporů Stráže a jeden vnitrozemský (Praha); na podzim 1938 do nich bylo aktivováno asi 30 000 mužů. Území Podkarpatské Rusi pokrývaly obvody praporů Užhorod (1022 mužů) a Chust (448 mužů).
- 2 BORÁK, Mečislav: *Obrana Podkarpatské Rusi*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1997*. Masarykova univerzita v Brně, 1997, s. 170.
- 3 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), fond Zemské velitelství SNB Brno (dále jen A 15), inv. j. 64, hlášení Josefa Novosada.

ČSR – Podkarpatská Rus

Mapa Podkarpatské Rusi s vyznačením území, které bylo 10. listopadu 1938 odstoupeno Maďarsku, a pozdějších operací v této oblasti
Foto: archiv autora

- ① Útočný směr Mukačevo–Svalava (zahájeno v 6 hod. 14. března 1939)
- ② Útočný směr Užhorod–Perečín (zahájeno v 18 hod. 14. března)
- ③ Útočný směr Sevluš–Chust (zahájeno v 1 hod. 15. března)
- ④ Evakuační směr Svalava–Skotarský (dokončeno v 18 hod. 15. března)
- ⑤ Evakuační směr Chust–Tačovo (dokončeno v 17 hod. 16. března)
- ⑥ Evakuační směr Perečín–Ublta (dokončeno v 14 hod. 17. března)

dů národnostních, ale strategických (přerušení hlavních komunikací, získání výchozích pozic pro pozdější invazi apod.).

Jedním z požadovaných strategických míst bylo i hlavní správní centrum Podkarpatska. Neoprávněnost

maďarského nároku na Užhorod ilustroval výsledek sčítání jeho obyvatel z r. 1930: Češi a Slováci 8030 (31,7 %), Rusíni 6260 (24,7 %), Židé 5897 (23,3 %), Maďaři 4499 (17,8 %), zbytek (2,5 %) cizinci (Němci, Poláci, Rumuni).⁴ Na rozvoj Užhorodu čsl. stát vyčlenil

desítky milionů korun. Do roku 1936 zde byly vybudovány Malé a Velké Galago - rozsáhlé čtvrti úředních budov a domů pro veřejné zaměstnance. V jejich středu byl postaven monumentální palác Zemského úřadu, který se stal se svým půdorysem 100 x 80 metrů největší správní budovou v celé republice.

VOJENSKÁ MAGISTRÁLA

Právě záborem Užhorodu ztratilo Podkarpatsko silniční i železniční spojení se zbytkem Česko-Slovenska (na západ vedla jediná okresní silnice Malý Berezyn–Stakčín) a nové hlavní město Chust bylo kvůli záboru Mukačeva zcela izolováno.

4 LÁZŇOVSKÝ, Bohuslav: *Průvodce po Československé republice, II. část. Orbis*, Praha 1933, s. 567.

Padlí obránci Podkarpatské Rusi (zleva): resp. fin. strážce František Kalousek, velitel družstva StOS Hetín; resp. fin. strážce Jan Chrástěcký, velitel družstva StOS na užhorodské střeľnici; četn. strážm. Václav Fořt
Foto: archiv autora

Téměř znemožněno bylo i letecké spojení – po ztrátě užhorodského letiště přistávaly kurýrní letouny jen na malém dopravním letišti Akna Slatina u rumunských hranic a na severovýchodě Chustu se urychleně upravovalo k provozu polní letiště Kozílek.

Protože podkarpatská autonomní vláda nebyla schopna kritickou situaci zvládnout, byly zásobováním okleštěného území pověřeny čsl. vojenské jednotky. Od 12. listopadu 1938 byla urychleně budována silniční tepna Prešov–Vranov–Humenné–Snina–Stakčín–Malý Berezny–Perečín–Poroškov–Polana–Svalava–Dovhé–Chust. Novou magistrálu o délce 274 km budovaly četné ženijní útvary s využitím stávajících silnic i vedlejších cest. Trasa byla vytyčena přes několik nepřístupných horských hřebenů a využívala úzkých říčních údolí mezi nimi. Na mnoha místech bylo nutné rozšířit a zpevnit vozovku tak, aby odolala vlivům počasí, zesílit mosty nebo doplnit zcela nové úseky.

V Prešově vzniklo dobře vybavené dopravní středisko, kam bylo odvezeno 600 nákladních automobilů s kvalifikovanými řidiči a mechaniky. Po celé trase rostly sklady pohonných hmot a opravárenská střediska. Současně byla organizována bezpečnostní služba k ochraně mostů a konvojů proti útokům záškodníků. Během necelých sedmi týdnů zimního provozu dopravily vojenské nákladní tetry na Podkarpatsko 2300 tun nejnütnějších potravin, léků a dalšího materiálu. Zřízení a provoz magistrály byly brilantní logistickou operací čsl. armády – tato životně důležitá komunikace sehrála klíčovou roli i při evakuaci Českoslováků z Podkarpatska v březnu 1939.⁵

ÚTOKY Z JIHU I ZE SEVERU

Ani po odstoupení jižního pohraničí Podkarpatska Maďarům se situace na východě republiky neuklidnila. Zprávu o situaci hlásil centrálním úřadům 18. listopadu 1938 vrch. policejní rada Dr. Šroněk: *Na severní hranici jest od včerejška pozorovati*

živější akce. U Príslopu (na západ od Toruně) napadli polští partyzáni hlídku StOS, která dva z nich zastřelila. V noci na dnešek se partyzáni pokoušeli vyhoditi do povětří most u Nižních Verecek. Došlo k přestřelce s naší četnickou hlídkou a byly též házeny granáty. Partyzáni byli zahnáni na útěk a zanechali na místě 10 kg ekrazitu a různé části výstroje. U Šerbínu (obec Volosianka, okres Velký Berezny) se objevila tlupa 80 teroristů, kteří se odtud vypravili přepadnouti obec Bys-trý. Tam je četnictvo uvítalo palbou, vůdce tlupy byl zastřelen, ostatní unikli a odnesli s sebou jednoho raněného. Dnes napadli teroristé jedno družstvo StOS u obce Nižní Studený. Na jižní straně napadli maďarští partyzáni 16. listopadu u Strabičova hlídku StOS. Za přestřelky byl finanční dozorce Kalousek dvakrát střelen; byl převezzen do nemocnice, kde zemřel. Podle zpráv docházejících ze zabraného Užhorodu zacházejí Maďarí velmi špatně s místním obyvatelstvem. Maďarští četníci trýzní surově naše kolonisty, prý jim vylupují oči a podobně. Je nezbytno, aby

5 JOHN, Miloslav – KLIMENT, Charles – NAKLÁDAL, Břetislav: *Březen 1939. Naše vojsko*, Praha 2004, s. 74.

Další oběti bojů: policejní štrážm. Methoděj Hrubý a vrch. resp. fin. strážce Karel Andraško

Foto: archiv autora

naše četnictvo vyslané posilou na Podkarpatskou Rus nebylo odvoláváno.⁶

Prosincové úspěšné akce čsl. bezpečnostních sil způsobily omezení přeřadů z polské strany. Situace se zklidnila i na nově vytvořené jižní hranici. Pouze 23. prosince 1938 zaútočily maďarské jednotky v prostoru Užhorod–Hořany–Dovhé, ale ani jedno z družstev StOS se jim nepodařilo přimět k ústupu. Celkově padlo při obraně Podkarpatské Rusi na podzim 1938 dvanáct příslušníků StOS a rezortního četnictva.

LEDNOVÉ ŠARVÁTKY

K největšímu pohraničnímu střetu s Maďary došlo 6. ledna 1939, kdy se čsl. jednotky pokusily obsadit mukačevské předmostí Rozvegovo, které se neprávem dostalo do maďarského záboru. Při prvním náporu útočníci rozbili početnější maďarské zajištění a postoupili až k mostu přes Latoricu. Vzhledem k nepřetržitému přísunu nepřátelských posil však útok uvázl

a čsl. jednotky se musely z Rozvegova stáhnout a naopak čelit maďarskému protiútok. Do boje, který trval asi od čtvrté hodiny ranní do páté odpolední, zasáhla i obrněná auta a dělostřelectvo. Na čsl. straně zahynuli čtyři vojáci I./36. praporu a jeden příslušník StOS, protivník utrpěl několikanásobně vyšší ztráty. Souhrou náhod předcházela naplánovanému čsl. útoku provokace maďarských zásadníků, takže vina padla při následném vyšetřování na jejich stranu.⁷

Od 7. do 8. ledna 1939 útočily maďarské pravidelné i záškodnické jednotky také na západě Podkarpatska v úseku Užhorod–Dovhé, když předtím dlouhodobě vyčerpávaly tamní družstva nočními diverzními útoky. Při nich bylo zraněno několik mužů z družstev StOS, ale útočnickům se přesto nepodařilo vniknout na čsl. území. Po těchto incidentech zavládl na Podkarpatsku relativní klid, a tak byla 15. února 1939 zrušena photo-

vost StOS. Příslušníci praporů StOS Velký Berezny (před zábořem prapor Užhorod) a Chust byli ve službě nepřetržitě od 21. září 1938, tj. pět měsíců. Během této doby prodělali množství střetů, ale největší bojová zkouška je čekala přesně měsíc po zrušení pohotovosti.

KONEČNÁ LIKVIDACE ČESKO-SLOVENSKA

Dne 8. března 1939 oznámil Adolf Hitler vybraným nacistickým funkcionářům, že Německo potřebuje Prahu jako výchozí bod k další expanzi, a proto mají v nejbližší době očekávat vydání rozkazů k okupaci Čech a Moravy – nejpozději do 15. března. Ze zahraničněpolitických důvodů však Hitler potřeboval důkaz, že se Česko-Slovensko rozpadlo zevnitř, a proto chtěl za každou cenu zinscenovat vyhlášení samostatnosti Slovenska.

Především k tomu musel získat Jozefa Tisa, který byl po zproštění funkce předsedy autonomní slovenské vlády od 9. března internován na své faře v Bánovcích nad Bebravou. Německým agentům se jej podařilo 13. března 1939 přemluvit ke schůzce s Hitlerem a letecky dopravit do Berlína. Při jednání Hitler pohrozil, že pokud Slovenský sněm nevyhlásí do poledne 14. března samostatnost, obsadí Němci po okupaci českých zemí Pováží a zbytek Slovenska bude rozdělen mezi Maďarsko a Polsko. Tiso se 14. března 1939 v ranních hodinách dostal přes Vídeň zpět do Bratislavy a shromážděným slovenským poslancům tlumočil průběh jednání a ultimativní požadavky. K vyhlášení samostatného státu došlo ve 12.07 hod., těsně po vypršení Hitlerovy lhůty. Jako první o tom informovaly berlínský a vídeňský rozhlas, krátce poté Bratislava a Praha.

6 Národní archiv, f. Prezidium Zemského úřadu Praha 1931–1940, situační zpráva čís. 2544/1938.

7 BALÁŽ, Július – URMINSKÝ, Ivan: Incident u Mukačeva 6. ledna 1939. In: *Ročenka VHA 2007*. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 2008, s. 23.

Družstvo Olešník z roty StOS Sevluš v bojovém postavení

Foto: archiv autora

Při konečné likvidaci Česko-Slovenska pamatoval Hitler i na nejvýchodnější část země. Dne 12. března 1939 přijal maďarského vyslance a jeho prostřednictvím vyzval Horthyho vládu k urychlenému obsazení Podkarpatska. Maďaři okamžitě zahájili přípravy k vojenské operaci a současně předali 13. března v 15 hodin pražské vládě ultimátum, které požadovalo složení zbraní čsl. jednotek na Podkarpatsku a vyklizení území během 24 hodin. Pražská vláda na tuto výzvu odpověděla až následujícího dne pozdě v noci. Při vědomí vyhlášení slovenské samostatnosti souhlasila s vyklizením Podkarpatska, ale postupně, aby mohl být eva-

kuován státní personál a mobilní majetek. V průběhu 14. března 1939 došly do Prahy zprávy o útoku maďarské armády; přesto byl požadavek složení zbraní kategoricky odmítnut.

MAĎARSKÁ INVAZE

Maďaři byli náhlou Hitlerovou výzvou z 12. března 1939 zaskočeni – napětí mezi Maďarskem a Česko-Slovenskem odeznělo a 14. března mělo dojít k finálním jednáním o definitivním průběhu nových hranic. Taktické přípravy maďarské armády proto nesly známky ukvapenosti a jednotky přesunující se do východních pozic neušly pozornosti čsl.

zpravodajců. Ze tří útočných směrů byl maďarským velením za prioritní určen směr střední – již 14. března v 6 hod. ráno zaútočily maďarské oddíly z Mukačeva na Podmonastýr a Podhořany.⁸ Útočníci za cenu velkých ztrát vytlačili z pozic družstva StOS směrem na Rákošín a Kolčino a zvolna postupovali údolím Latorice na Svalavu, jejímž dobytím mohli rozdělit Podkarpatskou Rus na dvě části. Protiútok III./36. roty a posléze rozhodný odpor celého I. praporu pěšího pluku 36 před obcí Činačovo postup Maďarů údolím Latorice zastavil. Po několika neúspěšných maďarských útocích zde byl odpoledne 15. března 1939 dojednán klid

8 ABS, f. A 15, inv. j. 64, hlášení Bohumila Pospíšila, Josefa Dobeše, Josefa Kavalce a dalších.

Maďarští tankisté s italským tančíkem Fiat-Ansaldo L.3 při březnové invazi na Podkarpatsko. Minimálně dva stroje tohoto typu zničili příslušníci StOS pomocí kulometů ZB vz. 26 s průbojným pěchotním střelivem. Foto: archiv autora

zbraní s tím, že čsl. strana vyklidí Svalavu do 22. hod. téhož dne.⁹

Po ústupu čsl. jednotek k Perečínu ztěžovalo postup Maďarů ze Svalavy na sever husté sněžení; první maďarská pětičlenná jízdní hlídka proto dorazila k polské hranici ve Skotarském průsmyku až 16. března ve 13.25 hod. Vytoužená společná maďarsko-polská hranice však vydržela jen půl roku. Již 24. září 1939 se ve Skotarském průsmyku objevily první jednotky Rudé armády, okupující východní Polsko. Západní část země obsadila německá armáda a beckovské Polsko, které se významně podílelo na roz-

bití Česko-Slovenska, přestalo existovat.

Když uvázl útok na středním směru, zaútočily maďarské jednotky i na západě Podkarpatska. V 18 hod. 14. března byl zahájen postup ze zabraného Užhorodu směrem na Perečín. Četu StOS kryjící prostor od slovenské hranice po domaninský most napadlo dělostřelectvo i přesila pěchoty. Výsledkem boje bylo několik mrtvých a zajatých obránců a roztroušený ústup čety. U klíčového domaninského mostu však téměř celou noc zadržovalo postup Maďarů jedno družstvo, jehož příslušníci dokázali průbojným střelivem zne-

škodnit nepřátelské kulometry i útočící tančík. Nad ránem se rozptýlená družstva StOS přesunovala od Domaninců údolím říčky Uhu k Onokovcům, kde převzal obranný boj III./36. prapor. Jeho vojáci po dva dny odrazili silné útoky nepřítele v úzkém údolí u Kamenice nad Uhem, zatímco přes nedaleký Perečín ustupovaly čsl. jednotky střední obranné skupiny ze Svalavy a okolí. Teprve 17. března po 13. hod. ustoupil zadní voj, tvořený I./36. praporem pod velením špkt. Bohumíra Maříka, přes Ubľu na Slovensko.¹⁰ Během bojů byla evakuována část českých civilistů a příslušníků StOS i po že-

⁹ MAREK, Jindřich: *Hraničářská kalvárie*. Svět křidel, Cheb 2004, s. 166.

¹⁰ Tamtéž, s. 165.

Maďarská jednotka pochodující 16. března 1939 po hlavní třídě T. G. Masaryka v okupovaném Chustu. Na fasádě budovy vlevo jsou stopy bojů mezi ukrajinskými povstalci a čsl. bezpečnostními silami, které byly ve městě svedeny 14. března.

Foto: archiv autora

leznici přes Skotarský průsmyk do Polska.¹¹

POVSTÁNÍ V CHUSTU

Situace izolované východní čsl. obranné skupiny byla o to složitější, že její příslušníci čelili povstání Karpatské Síče, ukrajinské polovojenské pořádkové organizace vzniklé v listopadu 1938. Členy Karpatské Síče byli převážně Ukrajinci, kteří prchali před polskou perzekucí z Haliče a na čsl. území získávali azyl. Velení Síče úzce spolupracovalo s narychlo zřízeným chustským německým konzulátem, který byl krytím pro rezidenturu Abwehru, a s berlínským ústředím Organizace ukrajinských nacionalistů. Je nesporné, že pokyn k povstání, které vypuklo krátce před maďarskou

ofenzivou 14. března 1939 časně ráno v Chustu, přišel právě z Německa. Příslušníci StOS a vojáci I./45. praporu proti sičovcům tvrdě zakročili a povstání ještě téhož dopoledne zlikvidovali. Zprávy policejních důvěrníků i výslechy zajatců potvrdily, že v případě úspěchu povstání by ukrajinští nacionalisté zahájili hromadné popravu Čechů.¹² Čsl. ztráty při bojích v Chustu činily dva mrtvé a deset zraněných, na straně povstalců bylo asi 40 mrtvých a 50 zraněných.

Protože maďarská armáda nebyla na rozsáhlou útočnou akci připravena a současně se obávala reakce sousedního Rumunska, zahájila útok na třetím, východním směru na Chust až 15. března v jednu hodinu ráno

přepadem družstev StOS Fančíkovo a Vrbovec. Po čtyřhodinové boji tato družstva ustoupila k Sevluš, kde zaujala obranu společně s vojáky II./45. praporu. Přibližně v 8 hod. byl podniknut na Fančíkovo protiútok za podpory sevlušské útočné vozby, ale byl odražen; jeden tank LT vz. 35 byl zasažen maďarským protitankovým kanonem a vyhořel.¹³ Okolo 14. hod. se čsl. jednotky začaly stahovat ze Sevluš do Chustu, který byl poslední evakuační kolonou opuštěn následujícího dne odpoledne. Protože cesta přes Svalavu již byla odříznuta, probíhal ústup východní skupiny přes Ťačovo a Marmarošský Sighet. Na ústupové trase do spojeneckého Rumunska proběhlo několik přestřelek se sičovci, kteří se snažili zmocnit

11 KREJČÍK, Jan: Na jih a na sever od Mukačeva v letech 1938 až 1939. In: *Železničář*, 12/1970, s. 196.

12 LÁŠEK, Radan: *Jednotka určení SOS, III. díl*. Codyprint, Praha 2008, s. 196, 199. Dobová hlášení doplňuje vzpomínka Miroslava Procházky z Českých Budějovic, který v roce 1939 bydlel v Chustu: *Začalo to tak, že na naše území vtrhla ozbrojená banda uniformovaných Ukrajinců, která začala popouzet Rusíny proti nám. Měli modré uniformy a říkalo se jim „sičovci“, podle organizace Karpatská Sič, k níž patřili. V naší české kolonii chystali popravu vybraných českých lidí, k čemuž měli na okraji města postaveny dvě šibenice. Naštěstí ale k tomu nedošlo, díky zásahu naší armády, která se však musela brzy přesunout do protektorátu.* (Z dopisu M. Procházky redakci Týdeníku Rozhlas, prosinec 2005).

13 LÁŠEK, Radan: *Jednotka určení SOS, III. díl*, s. 218.

Propagační snímek polského pohraničnicka a maďarského honvéda u čsl. hraničního sloupu v Užockém průsmyku, 18. březen 1939 Foto: archiv autora

zbraní a znemožnit evakuaci ostře-
lováním ustupujících kolon. Hlavní
evakuační proudy přejely přes rumun-
ské hranice do 17. hod. 16. března
1939, ale poslední jednotlivci je pře-
cházeli ještě v ranních hodinách
následujícího dne.

PODKARPATSKÁ TRAGÉDIE

Vološinova autonomní vláda svolala
na odpoledne 15. března 1939 zase-
dání zemského sněmu, kde bylo
schváleno rozhodnutí o vystoupení
Karpatské Ukrajiny¹⁴ z česko-sloven-
ské federace. Vološin se současně
snažil získat vojenskou a diplomatic-
kou podporu Německa, ale bezúspěš-

ně. V noci z 15. na 16. března byla na
území Karpatské Ukrajiny vyhlášena
chaotická mobilizace, která již ne-
mohla maďarskou invazi zastavit. Po
ústupu Čechoslováků Maďaři obsa-
dili prakticky bez odporu celé území
Podkarpatska a jednodenní existen-
ci nového státečku tím ukončili. Na
obsazeném území nastala honba na
členy Karpatské Siče a současně i na
Rusíny, kteří aktivně podporovali čsl.
jednotky při obraně Podkarpatska.
V prvních dnech okupace proběhly
na mnoha místech masové popravky;
jen v Chustu byly v noci z 16. na
17. března 1939 postříleny stovky
zatčených a jejich těla byla naházena
do Tisy.¹⁵

Perzekuce pokračovaly po celou
dobu maďarské okupace a postihly
zejména obyvatele židovské národ-
nosti, kterých bylo odvečeno do
koncentračních táborů a zavražděno
přes sto tisíc. Během války zahynulo
i mnoho Rusínů, kteří ilegálně odchá-
zeli na území SSSR, aby zde vstoupi-
li do čl. zahraničních jednotek. Za
ilegální překročení sovětských hranic
však byli jako maďarští občané od-
suzováni ke třem letům nucených
prací v sibiřských pracovních tábo-
rech, kde byla životnost vězňů jen
několik měsíců.¹⁶

Maďarskou okupaci Podkarpatska
ukončila v říjnu 1944 okupace Rudé
armády. Benešova exilová vláda ihned
vyslala ke správě osvobozeného úze-
mí do Chustu delegaci v čele s minis-
trem Františkem Němcem, ale sovětské
orgány její činnost znemožnily.
Rudá armáda na Podkarpatsku za-
hájila násilné odvody a pro nepřátele
sovětského režimu byly zřízeny in-
ternační tábory. Nepohodlné Rusíny
bezpečnostní složky deportovaly do
uhelných oblastí Donbasu. V červnu
1945 byla sovětská okupace legalizo-
vána mezivládní smlouvou o odstou-
pení podkarpatského území (Zakar-
patské Ukrajiny) Sovětskému svazu.
Protože zástupci místního obyvatel-
stva nebyli k uzavření smlouvy při-
zváni, bývá tento akt historie ozna-
čován jako „rusínský Mnichov“.
V lednu 1946 byla na území Podkar-
patska vyhlášena Zakarpatská oblast,
začleněná do Ukrajinské sovětské
socialistické republiky. Všichni Ru-
síni byli přejmenováni na Ukrajince
a rusínská národnost byla znovu

14 Zákon o autonomii Podkarpatské Rusi byl přijat 22. listopadu 1938. Předseda autonomní vlády A. Vološin požádal parlament, aby původní ústavní název Podkarpatská Rus (resp. Země Podkarpatoruská) zůstal nezměněn. V médiích se však začalo stále častěji objevovat nové označení Karpatská Ukrajina, které prosazoval zejména proněmecky orientovaný ministr autonomní vlády J. Révay. Po 30. prosinci 1938, kdy byl zákon o autonomii Podkarpatské Rusi uveřejněn ve Sbírce zákonů ČSR, bylo označení Karpatská Ukrajina užíváno i v úředních dokumentech. Definitivní název země měl být určen na zasedání zemského sněmu, ke kterému došlo až osudového 15. března 1939.

15 MAREK, Jindřich: *Hraničářská kalvárie*, Svět křidel, Cheb, s. 273.

16 Poručík A. Patrus pořídil do konce roku 1942 evidenci 29 pracovních táborů NKVD, ve kterých mělo být podle získaných informací uvězněno asi 21 000 Podkarpatorusů. Více v publikaci RICHTER, Karel: *Podkarpatsští Rusíni v boji za svobodu*. SPPR, Praha 1997, s. 48.

oficiálně uznána až v březnu 2007, více než 15 let po rozpadu Sovětského svazu a vzniku samostatné Ukrajiny.

BILANCE BŘEZNOVÝCH BOJŮ

Obranné boje čsl. jednotek ve dnech 14. až 17. března 1939 probíhaly na přibližně 100 kilometrů dlouhé frontě, sahající od zabraného Užhorodu až po rumunské hranice u Králova nad Tisou. Maďarské jednotky se snažily útočit i v prostorech mimo tři hlavní operační směry (např. na Seredné, Iršavu nebo Králova nad Tisou), ale houževnatý odpor příslušníků StOS a utrpené ztráty jim nedovolily udržet iniciativu a rychlý postup.¹⁷ Po zahájení incidentu nebylo zřejmé, zda jde o lokální provokace nebo frontální maďarskou ofenzivu; čsl. velení proto zvažovalo možnost protiútoků. Teprve když ráno 15. března 1939 na východ republiky dorazily zprávy o německé okupaci historických zemí, nařídil velitel 12. divize brig. gen. Oleg Svátek vést jen ústupové boje, které měly umožnit evakuaci.

Čsl. vojáci a příslušníci StOS dokázali čtyři dny odolávat čtyř- až desetinásobně silnějšímu protivníkovi; i v tragických chvílích zániku republiky si udrželi vysokou morálku. Jednotky opouštěly svá postavení plánovaně na přímý rozkaz a útočníkovi způsobovaly těžké ztráty. Obránci přitom bojovali paradoxně ve jménu státu, který již neexistoval, podobně jako čsl. legionáři před vyhlášením republiky v letech 1916 až 1918. Obratným bojem na zdrženou byla umožněna evakuace státních zaměstnanců, jejich rodin a části

státního majetku.¹⁸ Evakuovanou výzbroj a vojenský inventář zčásti převzala vznikající slovenská a rumunská armáda. Několikadenní válečný střet s Maďarskem se stal jediným bojovým vystoupením prvorepublikové čsl. armády, kdy byly na obou stranách nasazeny obrněné jednotky a dělostřelectvo.

V bojových operacích praporu StOS Velký Berezný padlo při březnových bojích s Maďary pět členů StOS, dva rezortní četníci a tři vojáci III./36. praporu přidělení StOS jako posily. V obvodu praporu Chust zahynuli dva muži StOS a jeden rezortní četník; jejich smrt měli na svědomí ukrajinští povstalci. Z vojenských jednotek hlásil III./36. prapor devět padlých v údolí Uhu, I./36. prapor šest padlých v údolí Latorice a chustský pěší pluk 45 celkem dvanáct padlých. U obou praporů StOS bylo za bojů zraněno asi 30 mužů a u vojska asi 120 mužů. Maďaři oznámili v první oficiální zprávě 37 padlých a 117 raněných, ale na Podkarpatsku přítomní zahraniční korespondenti odhadovali maďarské ztráty až na 200 padlých vojáků. Tento odhad potvrzují i výpovědi několika desítek příslušníků StOS.¹⁹

Pro ústupové boje na Podkarpatsku bylo příznačné, že družstva StOS nebo rozprášené skupiny jednotlivců, pokud byly během bojů odříznuty od hlavních čsl. sil, se během ústupu nevzdávaly, ale odpoutávaly se od nepřítele přesunem přes zasněžené karpatské hřebeny, často na hranici svých fyzických možností.

Např. jednotky StOS, rezortní četnictvo i čeští civilisté, kteří zůstali

odříznuti v prostoru Seredného, ustupovali přes Antalovce a zasněžený hřeben Makovice do Tuřích Remet. Jako poslední odcházela z Antalovců četa vrch. strážm. Františka Lukeše, který o ústupu později napsal: *Dne 16. března v časných ranních hodinách jsme byli na několika místech napadeni maďarskými předními hlídkami, a proto jsme nastoupili pěší pochod horami do Kamenice nad Uhem. Jiné řešení nebylo možné, ježto železniční i silniční spojení s Užhorodem bylo přerušeno již dne 14. března. Do Kamenice s námi přes hory odcházelo několik žen českých finančníků, které ztratily spojení se svými manžely. Jejich malá dítko jsme museli nésti na zádech sněhem, dosahujícím místy do výšky 120 cm. Utrpení těchto žen a dítek nelze vypsati, je nutno prožítí. Takto jsem jednotku dovedl přes hory do Kamenice, odkud byla vlakem dopravena do Perečina.*²⁰

Obráncům Podkarpatské Rusi, kteří na východě republiky položili své životy, ani těm, kteří se vrátili do českých zemí, se nedostalo žádného uznání. Po osvobození byly v rámci Sboru národní bezpečnosti podány návrhy na ocenění příslušníků bývalého četnictva, kteří se vyznamenali při obraně ČSR v letech 1938-1939, nicméně po komunistickém převratu se tyto návrhy posuzovaly z třídního hlediska a byly zamítnuty. Odhodlání a obět těch, kteří bránili demokracii v nejnáchodnější části předválečného Československa, by však neměly zůstat zapomenuty. Měly by tvořit trvalou součást našeho historického povědomí.

17 NEVYHOŠTĚNÝ, Josef: *Financem na Podkarpatské Rusi*. Codyprint, Praha 2002, s. 176.

18 Při sčítání v roce 1930 bylo z celkového počtu 725 357 obyvatel Podkarpatska evidováno 35 157 Čechů a Slováků. K českým civilistům, kteří neodešli pod ochranou čsl. ozbrojených sil, se maďarská okupační správa chovala korektně. Českým rodinám byl postupně umožněn návrat do vlasti, který probíhal vlakovými transporty přes Budapešť a Vídeň. V dubnu 1939 vznikla při německém konzulátu v Chustu kancelář zajišťující evakuaci bytového zařízení a svršků čsl. státních zaměstnanců. Do konce roku 1939 bylo jejím prostřednictvím do protektorátu odštěhováno přes 3500 bytových zařízení. Více v článku: KLADRUBSKÝ, Vladimír: Karel Vrbacký a činnost evakuační kanceláře v Chustu. In: *Podkarpatská Rus* (časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi), 5/1999 a 6/1999.

19 LÁŠEK, Radan: *Jednotka určení SOS, III. díl*.

20 ABS, f. A 15, inv. j. 64, hlášení F. Lukeše.